

Borcsa János

Pátosztalanul, de lelkiismerettel

Markó Béla: *Csatolmány*. Versek, 2011–2013

Akkor is, amikor azt gondolja és mondja a költő, hogy egymagában van, és a közvetlen, vallomásos megszólalás mellett dönt, tulajdonképpen nincs egyedül, s bizonyára azok üzeneteit is magában hordozza, esetleg ki is mondja, akiktől igazából megválnia – lévén, hogy egyéniségébe természetes módon beépültek – lehetetlen. József Attila szavaival szólva: „*én érzem őket és emlékezem*”. Már csak azért is helye lehet itt a nagy költőelőd szavait idézni, minthogy a Markó Béla új verseiben* megidézett családi felmenők közül is nem egy éppen arra a súlyos társadalmi jelenségre szolgáltat példát, amelyről József Attila oly drámai módon szólott 1937-ben a *Hazám* című szonettciklusában: „*kitántorgott Amerikába / másfél millió emberünk*”. Míg a csonka hazából való kivándorlásnak mindenekelőtt gazdasági és társadalmi okai voltak, addig az első világháborút követő, a békediktátum nyomán leválasztott – elcsatolt – országrészek magyarjai ezek mellett még a kisebbségi elnyomás miatt is szenvedtek, mikor döntésüket meghozták, s velük a hajó – a hivatkozott vers szerint – „*acsargó habon tovatűnt*” az Újvilág felé...

Költőként a történelmi eseményeket, jelesen az első világháborút követő közép-kelet-európai átrendeződést Markó nyilván a maga sajátos, egyéni módján érzékelteti („*Három tenger kiszáradt, / eltűnt a végtelenség*”), és egy versben ki is bontja úgymond ezt a történelmi témát, mintegy elbeszélve, egyfajta fanyar humort sem mellőzve, hogy ez a „talanság és telenség” valójában miként is nyilvánult meg az egyes ember, például az ő felmenőinek az esetében. Hiszen a nyugtalanként emlegetett nagyapa is átkelt az óceánon, s keresetét („*egy zsák dollárt*”) itthon a birtok gyarapítására fordította a nagyanya, hogy aztán újabb háborút követően az új rendszer új urai, a kommunisták azt is – úgymond – elcsatolják. Így hozza mintegy testközelbe s teszi hitelessé a társadalom mélyében zajló folyamatokat a költő, azt, hogy a történelmi léptékű elcsatolásokat újabbak tetézték, amit az egyes embernek, illetve családoknak külön-külön is el kellett szenvedniük: „*mindent elvettek tőlünk, / se legelőnk, se marhánk, / se piros-fehér-zöldünk*”. Országnyi térségek és népek, kisbirtokok, melyek családoknak biztosítottak egzisztenciát, de még az egyes emberek lelki tartományai is a letűnt huszadik században így váltak az ember számára szinte megfoghatatlanul működő hatalmak ide-oda mozgatható tárgyaivá, pusztá csatolmánnyá – hogy ezúttal az előbbieken hivatkozott Markó-vers címűül választott szót, a *csatolmányt* újabb, a számítógépes szaknyelvben használt jelentésében hívjuk segítségül. Különböen maga a számítógép is metaforikus jelentést kap a *Csatolmány* című versben, ezáltal sugallva, hogy netán a nagytörténelem mögött is valamiféle ember alkotta, de mondhatni élettelen objektum, egy megaszerkezet áll, ebből következően pedig kispép és kisember egyaránt kiszolgáltatottjává válik ennek, hiszen történelmet megszabó *műveletek* elvégzése éppen az érintettek, általában az emberi tényező kiiktatásával történik. A költői invenció szülte képes beszédet továbbszöve mondhatjuk, hogy a *felhasználók* előtt egyszerűen nem léteznek sem a történetiség, sem az erkölcs szempontjai. A személy kiléte is, akiről adott helyzetben éppen döntenek, teljességgel közömbös: „*Nem készült DNS-teszt, / mert nem kell igazolóanyag, / hogy egy számítógépben / éppen hol vagy csatolmány.*” Egy keserű felismeréssel maradhat az egyén, s ezzel marad maga a lírai én is, ki a történelmi adottságokat s benne saját helyét és lehetőségeit józanul ítéli meg, vagyis fenntartja a mintegy nyolcvan éve kimondott „magunk revíziójának” igényét szellemi, erkölcsi és lelki tekintetben, de azt is jól tudja, hogy például kisebbségi körülmények között – Makkai Sándort idézve – „*a nemzeti élet igazi teljessége nem élhető*”, következésképpen egy illúzió foglya lehet, kinek helyzetfelismerése hamis, vagyis az illető egyén végső soron – a költő alkotta szójáték szerint –: „*sokszoros álompolgár*”.

De mégis a költő – Kosztolányit parafrázálva – életének legnagyobb eseménye folytán – hogy tudniillik anyanyelve magyar, s hogy magyarul beszél, gondolkodik és ír –, s mintegy ezzel a tény-nyel összefüggésben hazájára is épp annyiszor gondol, mint arra, hogy született, él és meghal. Amikor viszont verset ír hozzá (lásd *Láthatás*), a felgyülemlett sok negatív történelmi és személyes tapasztalat, a hazához és a nemzethez való tartozás erős belső igénye, továbbá a ráció hangja és az erős indulat egyszerre tör fel a lírai énből. Nincs benne pátosz, habár a vers indítása egy pillanattig („Hozzád, hazám...”) erre készít fel, de a beszélő alany számára a feltételek erre nem adottak („...most verset írnék”), ehelyett végig számonkérés és vád fogalmazódik meg, dominál a drámaiság, és itt-ott keserű ironia tör fel, a befejezés pedig rezignációba hajlik, amit szójátékkal is alátámaszt, a kérdőre fordított s helyhatározói értelemben használt *haza* szóra egy határozott válasz következik, ám ebben az esetben a *haza* mind helyhatározó szónak, mind főnévnek egyaránt értelmezhető: „*s lassan-lassan be is sötétül, / menjünk haza! Haza? Haza!*” Mintha azt üzenné ezzel a költő, hogy kinek-kinek tudatában és lelkében van egy hazája, egy személyes és belső *haza*, ahová, ha történelmi értelemben *be is sötétül*, hazamehet.

Markó tehát a *Láthatás* című versében (2013) nem búcsúzik a hazától, nem szakít vele, mint fiatalabb költőtársa, Kemény István tette egy-két évvel korábban (*Búcsúlevél*, 2011), hanem inkább a József Attila esetében tapasztalt számonkérő magatartást választja (lásd *Születésnapomra*, 1937), illetve megszólalásra a keserűség indítja, habár mindkettőjük verse esetében a felszín könnyed játékosságot mutat. Még a régies, általában a szépirodalomból átemelt *hon* szót is átveszi szótárába Markó, akárcsak József Attila, és ugyanazon egyszerű mondaton belül társítja hozzá a *hant* szót, nagyon is mai és tragikus emberi tartalommal töltve fel, így alkotva drámai feszültségű képet – „*pótolja itt a hont a hant*” – az egyik hazáról, és pedig arról, „*amelyik elvett / nyelvet, elvet*”. A másik hazát úgy jeleníti meg a költő, mint „*ki láthatásra / jelentkezik hévőgeken, / s utána meg sóhajtozik csak, / milyen szép ott a végeken*”. A „*kihez írtam versemet?*” tehát nyitott kérdés marad a költő számára, aki a szeretetet hiányolja az egyik és a másik *haza* részéről egyaránt („*Ez is rizsál, az is rizsál már, / és végül egyik sem szeret.*”), így pedig csak az otthont, az otthonosságot, illetve egy belső hazát kénytelen választani.

Másutt is reflektál a költő erre a helyzetre, nosztalgiával sorolja, hányan és hányan hozták a rendszerváltás előtt országhatáron keresztül a szeretetet („*a jó érzést*”), vagy azt idézi, hogy nap mint nap erősíthette a *haza* a magasban tudata az utóállamokban élő magyarokat, minthogy „*volt egy hazánk a rádióban, / hol minden áldéban harangoztak, / és éltették a szabadságot*”, mára viszont az egykori „*szeretet-műszer*” elromlott... (*Delikát*)

Fellapozza ugyanakkor a magyar krónikát is a költő, a múltban keresve példát olyan esetekre, amikor valamilyen okból kifolyólag elveszítette az egyén a hazáját. „*Lehet, boldog volt mégis, / kit száműzött a német*” – írja Mikes helyzetről elmélkedve (*Nincs*). A Rodostóba látogató költő fontosnak tartja kiemelni, hogy a híreves száműzött megbékélt sorsával („*sóhajtott egyet-kettőt, / s megkönnyeb-bült titokban, / hogy úgyis minden eldőlt // már réges-rég az égben*”), amire különben hite indíthatta, s amiben megerősíthette egy külsőség, a tenger látványa: „*nem megy a víz semerre, / apállal és dagállal / egy helyben jár örökké*”. A folyóvíz képe viszont, mint az előbbivel ellentétes tartalmú motívum, szintén helyet kap a versben, s amellyel a költő ezúttal hazáját mint mozgásban lévő szemlélteti. Ez is ugyancsak „*folyton jön valahonnan, / és nagy ritkán kiárad, / de aztán visszalocszan, (...) hol szűkül, hol kitágul, / vajúdik csak a medre*”. Egy régmúlt esetről, a sorsával, azaz a hazavesztéssel egy idegen tenger partján megbékélt Mikesről medítálva kettős érzés fogalmazódik meg a folyók mentén élő mai erdélyi magyar költőben: „*Nekem van is, de nincs is, / jön-megy, akár egy hullám.*” Márai vetette papírra egykor, Zágont felkeresve, hogy „*a magyar író mindig egyfajta számkivetésben él: néha itthon, néha Rodostóban*”. A történelmi tudatot oly mértékben alakították át a huszadik század politikai és társadalmi megrázó kódtatásai, a „*trianoni kényszer*” például, hogy mára már ez a megrendült tudat határoz meg hazához és nemzethez fűződő érzéseket is: „*tudom, hogy lehetne, / és mintha mégse tudnám...*”

Ezt mint tényállást azallatás alá, hogy fontos lelki és szellemi értékeitől már születése előtt megfosztották: „*hol volt, hol nem volt az az ország, / meg sem születtem s itt hagytam*” (*Second hand*). Ebből kifolyólag a *haza*-élmény hiányának az érzése erősödik fel a költőben – ez az érzés különben áthatja a közösség közérzetét is –, ami a hazafiság gondolatkörébe illeszthető versekben ölt testet. Ilyen versek teszik ki az új Markó-kötetet, legalábbis annak java részét. S mindez egy olyan irodalomtörténeti pillanatban történik, amikor napjaink magyar költői általában is igen erőteljesen jelenítik meg a hazához kapcsolódó lírai attitűdöket. Ezt mutatta be nemrég Elek Tibor *A költő hazája napjainkban* című tanulmányában, hangsúlyozva, hogy igenis nagy hangsúlyt kapott az utóbbi két évtizedben „*a hazához való viszony artikulálása*” (*Bárka*, 2013. 1.). Ha ez Markó Béla verseiben pátosz nélkül, ironiával és kritikus élel is történik, egy erős szellemi és lelki kötődés a költő részéről tagadhatatlan, amit közvetlenül

is megvall egy helyütt: „*testált mégis rám egy nyelvet, / amelyen verset írhatok*” (Second hand). Arról az országról van szó, amelyet mint eszményi hazát értelmez az ember, amint József Attila is a közösség fogalmát használva a nemzetre gondolhatott, és pedig arra, „*amiből eszméletem, nyelvem / származik s táplálkozni fog*” (Hazám).

Markó Béla egyik elvitathatatlan költői erénye, amit már második-harmadik kötetével kezdődően megfigyelhetni, az intellektualizmus, egy határozott és pontos elemzőkészség, amely jelenségek, történések és helyzetek megértésére, értelmezésére s lényegük felmutatására irányul. Történt legyen ez a múlt század nyolcvanas éveiben, amelyet a romániai magyarság viszonyaira vonatkozóan éppen az egyik visszhangos Markó-kötet címével akár a *talánítás* évtizedének is nevezhetünk, hiszen ekkor érte el tetőfokát a diktatúra, ami az egyéni és közösségi-kisebbségi jogfosztásokat illeti, vagy akár napjainkban, amelyet plasztikusan gyakorolta a *szabadság dzsungel*e metaforával illetnek. Éppen ez utóbbi történelmi helyzet, hogy úgy mond *szabadok lehettünk*, indította a költőt, hogy a szemfényvesztő látszatok mögött a kiábrándító lényegre terelje a figyelmet. Aki ugyanis „*most már egy vidámabb / nemzeti dalt szerezhet*”, az kijelentheti, hogy „*nincsen láncom*”, de amit tapasztalnia kell a „*kis- és nagy-magyarhonban*”, az nem a nemzet igazi talpra állása, hanem „*egy örökös farsang*”. Petőfi *Nemzeti dalára* Markó mindössze egy *nemzeti dalt* szerezhet, s ez, a *Fakard* című erősen ironikus verses átirat segíthet a kijózanodásban, ama nélkülözhetetlen „*magunk revíziója*”-ban, különben a nemzet eljártssza történelmi esélyét, azaz: „*az idő visszafordul*.”

Ha személyes életében az ember nem téveszti szem elől az általánost, ha meglátja az egyszeri történésben a történelmi tendenciát, ez hozzásegítheti egy helyes önismerethez, végső soron egy illúziómentes önkép, tovább lépve pedig egy ugyanilyen hazakép kialakításához vezethet. Ha pedig netán az emberi létezés értelmét a végtelen időre való tekintettel fogja fel, akkor könnyen rájön, hogy tulajdonképpen hiú vágyban élt, hogy tett-vett, hogy hitt bizonyos eszmékben, a mi időnkben és régi-önkben lezajlott forradalomában például, valójában pedig azt kellene bölcsen belátnunk, hogy „*ülünk mindjárt Isten ölében, / egy végső restitúcióban*” (Zsarnokvér).

Új kötetének olvasóját Markó mintha arra intené, hogy mindennapiság, történelmi léptékű nemzeti és egyetemes gondok, valamint transzcendencia közötti kapcsolat összefüggésében érdemes az embernek kérdéseket felvetnie, és ezekre válaszokat keresnie. Ő legalábbis, amint szemlénkben megkíséreltük ezt a tendenciát kiemelni, erre törekszik.

Bookart Kiadó, Csíkszereda 2013

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.